

Особливості навчальної мотивації студентів в умовах збільшення частки дистанційного навчання у складі комбінованого

Ткаченко О. А.
Тураєва О. В.

Анотація. Стаття присвячена проблемі навчальної мотивації студентів, що визнається науковцями як одна з пріоритетних в умовах сучасних трансформацій української освіти. На основі теоретичного аналізу окреслено специфіку комбінованого навчання як форми організації освітнього процесу — одного з провідних чинників навчальної мотивації. Особливу увагу було приділено розгляду впливу на мотивацію студентів збільшення частки дистанційних форм навчання у складі комбінованого. Здійснено перевірку гіпотези щодо зміни мотивації до навчання через збільшення дистанційних форм в освітньому процесі. Представлено результати діагностики особливостей навчальної мотивації студентів Криворізького педагогічного університету, а також результати порівняльного аналізу отриманих даних із результатами аналогічних досліджень мотивації навчальної діяльності студентів інших закладів вищої освіти України в період до інтенсифікації впровадження дистанційних форм навчання. Визначено особливості ієрархії мотивів у досліджуваних групах, специфіку провідних мотивів до навчання, місце пізнавальних і професійних мотивів, які можна розглядати як позитивний фактор професійного становлення здобувачів освіти. Окреслено перспективи подальших наукових пошуків.

Ключові слова: мотив, ієрархія мотивів, комбіноване навчання, дистанційне навчання, мотиваційні фактори, мотивація навчання.

Постановка проблеми

У сучасному освітньому процесі завданням професійної підготовки є не лише навчання предметним знанням, умінням і навичкам майбутніх фахівців, а й формування та розвиток особистості — активного суб'єкта власного життя. Майже всі сучасні професії вимагають від фахівця постійного розвитку та навчання протягом життя, зокрема професійного. Внутрішньою характеристикою особистості — суб'єкта будь-якої діяльності, зокрема навчальної — завжди є мотивація.

Сьогодні структура мотивів студента, сформована за час навчання у закладі вищої освіти, і надалі стає стрижневим витвором особистості майбутнього фахівця. Це ставить перед ЗВО завдання психологічного супроводу освітнього процесу, основою якого є діагностика актуальних мотивів навчання та розроблення методів і заходів актуалізації мотиваційних ресурсів особистості студентів.

Аналіз досліджень та публікацій з теми

Проблему мотивації навчальної діяльності студентів розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені, як-от: Л. І. Божович, Л. С. Виготський, В. К. Вилюнас, М. Й. Боришевський, О. К. Дусавицький, Є. П. Ільїн, О. П. Коваленко, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, Й. Лінгардт, С. Д. Максименко, А. К. Маркова, А. Маслоу, В. М. М'ясищев, В. С. Семиченко, О. В. Скрипченко, Х. Хекхаузен, П. М. Якобсон та ін.

Такі науковці, як Г. О. Балл, Н. Л. Бойко, М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух, С. У. Гончаренко, М. Т. Дригус, О. К. Дусавицький, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, Н. С. Побірченко, В. В. Рибалко, В. С. Семиченко, І. О. Синиця, О. В. Скрипченко, Ю. М. Швалб розглядають мотивацію як визначальний компонент навчальної діяльності та відповідно такий, що спрямовує організацію освітнього процесу загалом.

Як і будь-який інший вид мотивації, навчальна мотивація визначається цілим рядом специфічних для цієї діяльності чинників, чільне місце серед яких належить організації освітнього процесу. Значними змінами в освітньому процесі у світі в останні роки можна вважати впровадження технологій комбінованого навчання та збільшення частки дистанційних форм через пандемію коронавірусу (COVID-19). В Україні дистанційне навчання, доля якого прискореними темпами зростала через пандемію, у багатьох регіонах країни стало єдино можливим через війну. Постає питання, чи вплинули зміни в організації освітнього процесу на структуру навчальної мотивації студентів? Якщо вплинули, то в який спосіб?

Мета статті: дослідити особливості навчальної мотивації студентів (на прикладі студентів Криворізького державного педагогічного університету) в умовах збільшення частки дистанційного навчання в системі комбінованого навчання.

Викладення основного матеріалу

Комбіноване навчання — це цілеспрямований процес здобування знань, умінь і навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної

навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання [4].

До складу програм комбінованого навчання входить величезна різноманітність навчальних технологій і підходів: електронні курси, практичне навчання, робота над конкретними проектами, службова ротация, електронні книги, мобільне навчання, коучинг, очні курси, виїзне навчання, навчальні ігри та симуляції, формальне навчання та ін. [5].

Комбіноване навчання передбачає поєднання декількох методів навчання, головним чином — традиційної форми «викладач — студент», із використанням освітніх онлайн-програм. Кажучи конкретніше, під комбінованим навчанням розуміють часткове навчання під контролем викладача аудиторно та частково за допомогою онлайн-навчання з елементами контролю, визначення напрямку і темпів навчання з боку викладача [6].

Комбіноване навчання характеризується гнучкістю, доступністю й адаптивністю до потреб і можливостей тих, хто навчається, що є надзвичайно важливим у сучасних умовах. Можна виділити кілька найбільш значущих позитивних рис комбінованого навчання:

- можливість різних способів комбінування часу і технологій навчання;
- підходи до навчання можуть варіюватися залежно від теми, що вивчається, потреб і можливостей студента і доступних мультимедійних технологій;
- залежно від конкретних завдань певна програма змішаного навчання може бути обрана не лише для цього курсу або групи, але й для окремого студента;
- до освоєння змісту курсу навчання та розширення своїх академічних знань студенти розвивають інформаційну грамотність і критичний підхід до матеріалу, що вивчається;
- персоналізація освітнього процесу: студент самостійно визначає свої навчальні цілі, способи їх досягнення, враховуючи власні освітні потреби, інтереси та здібності; викладач у цій ситуації є помічником студента [6].

Поєднання традиційного читання лекцій із застосуванням сучасних технологій дозволяє зробити освітній процес більш гнучким, адже студент може виконувати завдання у будь-який зручний для себе час,

має можливість більше часу приділяти вивченню незрозумілої теми. Комбіноване навчання сприяє розвитку самодисципліни та виробляє навички до самостійної роботи, дозволяє зробити освітній процес більш прозорим та ін.

Але поряд із цілою низкою переваг зазначена форма навчання має і ряд недоліків, серед яких основними є:

- мотивованість до самостійного навчання й опанування матеріалу;
- відсутність самодисципліни та самомотивації серед більшості студентів;
- відсутність «живого» контакту в процесі отримання знань;
- складність контролю за самостійним виконанням студентом поставлених завдань тощо;
- великий поріг цифрової грамотності;
- залежність від технічних засобів [3].

Зазначені недоліки можна розглядати як негативні фактори успішного засвоєння знань, умінь і навичок, професійного становлення майбутніх фахівців у закладах вищої освіти.

Важливою особливістю впровадження комбінованого навчання в освітній процес в Україні, починаючи з 2020 року, є різке зростання частки дистанційного навчання, що, на нашу думку, посилює вплив зазначених негативних факторів і негативно впливає на навчальну мотивацію студентів.

Із метою перевірки цього припущення було визначено такі завдання дослідження:

- емпірично вивчити особливості навчальної мотивації студентів Криворізького державного педагогічного університету (КПДУ);
- провести порівняльний аналіз отриманих даних з аналогічними результатами досліджень мотивації навчальної діяльності студентів інших ЗВО, здійснених у період до 2020 року.

У нашій розвідці взяли участь 45 студентів КДПУ переважно 1–2 курсів психолого-педагогічного факультету (майбутні психологи) та музичного відділення факультету мистецтв. Так, 11,1% від загальної кількості — студенти-психологи 4 курсу та магістранти фізико-математичного факультету. Дослідження проведено у 2022–2023 роках. Отже, навчання студентів вибіркової сукупності відбулось в умовах змішаного навчання за значного зростання частки дистанційної форми в його складі.

Для вивчення мотивації навчальної діяльності студентів КДПУ було використано методику «Вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. О. Реан, В. О. Якунін). Зазначена методика передбачає проведення якісного аналізу провідних мотивів навчальної діяльності. Студентам було запропоновано список мотивів, із-поміж яких потрібно було обрати п'ять найбільш значущих для них. В усій вибірці ми визначили частоту вибору кожного мотиву. Отриманні результати представлені на *рисунку 1*.

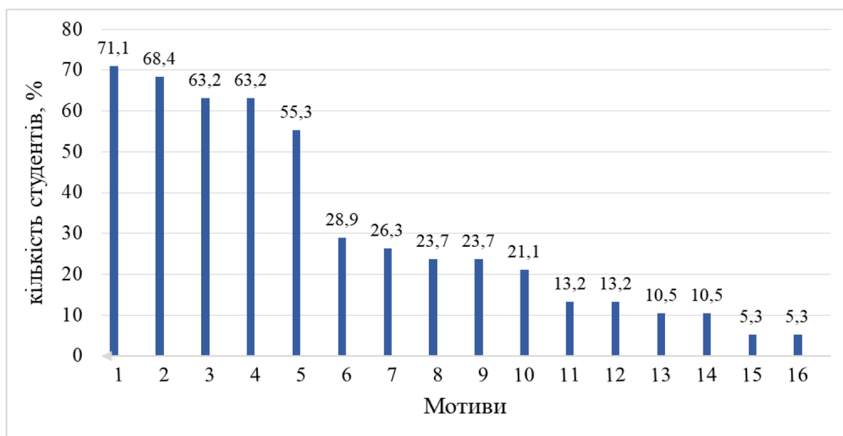

Рис. 1. Результати вивчення мотивів навчальної діяльності студентів КДПУ

Отже, можна констатувати, що значущість мотивів навчальної діяльності в їх ієрархії у студентів КДПУ виглядає так:

- 1 — отримати інтелектуальне задоволення (71,1%);
- 2 — набути глибокі та міцні знання (68,4%);
- 3 — стати висококваліфікованим фахівцем (63,2%);
- 4 — забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності (63,2%);
- 5 — отримати диплом (55,3%);
- 6 — успішно продовжити навчання на подальших курсах (28,9%);
- 7 — домогтися схвалення батьків та оточуючих (26,3%);

- 8 – успішно вчитися, скласти іспити на «добре» й «відмінно» (23,7%);
- 9 – не запускати вивчення предметів навчального циклу (23,7%);
- 10 – постійно отримувати стипендію (21,1%);
- 11 – не відставати від однокурсників (13,2%);
- 12 – досягти поваги викладачів (13,2%);
- 13 – завжди бути готовим до наступних занять (10,5%);
- 14 – уникнути осуду та покарання за погане навчання (10,5%);
- 15 – виконувати педагогічні вимоги (5,3%);
- 16 – бути прикладом для однокурсників (5,3%).

Для з'ясування впливу на мотивацію студентів – збільшення годин дистанційного навчання – було проведено порівняльний аналіз результатів діагностики мотивації навчання студентів КДПУ у 2022–2023 роках і результатів аналогічного вимірювання мотивації студентів інших ЗВО, які брали участь в аналогічних дослідженнях у попередні роки:

- студентів 4 курсу освітньо-професійної програми «Практична психологія» факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (НАУ), місто Київ (Л. В. Бондар, Н. Б. Литвинчук) [2];
- студентів Українського державного університету залізничного транспорту (УДУЗТ), 2018–2019 роки (Н. В. Алексеєнко) [1];
- студентів 2 та 3 курсів медичного факультету Української медичної стоматологічної академії, місто Полтава, 2020 рік (Н. П. Коваленко, Н. О. Боброва, О. В. Ганчо, С. В. Зачепило) [4].

Результати порівняльного аналізу представлено в *таблиці 1*.

За результатами порівняльного аналізу даних можна констатувати таке:

1. Провідними мотивами для студентів КДПУ виявились позитивні мотиви. Серед найбільш значущих мотивів опитані студенти обрали пізнавальні мотиви (отримати інтелектуальне задоволення, придбати глибокі та міцні знання) і професійні мотиви (стати висококваліфікованим фахівцем, забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності), які виконують роль створення взаємозв'язку навчальної діяльності з майбутньою

професійною діяльністю. Цей факт можна з упевненістю розглядати як позитивний, оскільки науковці майже одноставно стверджують, що саме ці мотиви є найбільш ефективними в забезпеченні успішності навчальної діяльності.

Таблиця 1. Мотиви навчальної діяльності студентів
(за методикою А. Реан, В. Якуніна)

Мотив	КДПУ, 2022–23 рр. N = 45		УМСА, 2020 р. N не вказано		НАУ, 2020 р. N не вказано		УДУЗТ, 2018–19 рр. N = 52	
	Ранг	К-сть студ. (%)	Ранг	К-сть студ. (%)	Ранг	К-сть студ. (%)	Ранг	К-сть студ. (%)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Отримати інтелектуальне задоволення	1	71,1	4	43,2	4	63	3	70,8
Набути глибокі та міцні знання	2	68,4	3	48	2,5	70	5	45,8
Стати висококваліфікованим фахівцем	3,5	63,2	1	68,8	2,5	70	2	75
Забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	3,5	63,2	5	40	5	50	1	79,2
Отримати диплом	5	55,3	2	64	1	80	6	41,7
Успішно продовжити навчання на подальших курсах	6	28,9						
Домогтися схвалення батьків та оточуючих	7	26,3						
Успішно вчитися, складати іспити на «добре» й «відмінно»	8,5	23,7						
Не запускати вивчення предметів навчального циклу	8,5	23,7						

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Постійно отримувати стипендію	10	21,1					4	58,3
Не відставати від однокурсників	11,5	13,2						
Досягти поваги викладачів	11,5	13,2						
Завжди бути готовим до наступних занять	13,5	10,5						
Уникнути осуду та покарання за погане навчання	13,5	10,5						
Виконувати педагогічні вимоги	15,5	5,3						
Бути прикладом для однокурсників	15,5	5,3						

2. Доволі важливе місце серед провідних мотивів займає мотив отримати диплом. Ці дані свідчать про те, що більшість досліджуваних нами студентів прагнуть отримати вищу освіту, спрямовані не на сам процес навчання, а лише на його результат у вигляді «скоринки» (диплома), що відносить цей мотив до групи «прагматичних». Було помічено (М. В. Вовчик-Блакитна), що такі мотиви більш характерні для студентів із середнім рівнем академічної успішності, а в ієрархії на всіх етапах навчання у ЗВО посідають четверте місце, поступаючись «професійним», «пізнавальним» і «загальносоціальним» мотивам (Ф. М. Рахматуліна). Зазначимо, що серед досліджуваних студенти із середнім рівнем академічної успішності представляли переважну більшість.
3. Порівняльний аналіз отриманих нами даних із результатами досліджень, проведених до весни 2020 року, не виявив істотних розбіжностей у навчальній мотивації студентів, які навчалися до і після інтенсифікації впровадження дистанційних форм навчання. Найвищі рейтинги отримали практично однакові мотиви. Враховуючи, що дані попередніх досліджень у межах найвищих рангів різняться між собою, отримані нами результати скоріше доповнюють загальну картину. Результати порівняльного аналізу

не дозволяють говорити про те, що збільшення дистанційних форм в освітньому процесі істотно впливає на мотивацію до навчання у студентів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження

Проведене дослідження особливостей ієрархії мотивів навчальної діяльності студентів КДПУ дозволяє констатувати провідну роль пізнавальних і професійних, що можна розглядати як позитивний фактор професійного становлення здобувачів освіти. Гіпотеза про те, що збільшення дистанційних форм в освітньому процесі істотно впливає на навчальну мотивацію студентів не знайшла підтвердження, і, на нашу думку, вимагає більш ретельної перевірки. Пошук і використання інших методів її перевірки складатиме основу наших подальших дослідницьких зусиль.

Список використаної літератури

1. Алексеєнко Н. В. Важливість навчальної мотивації студентів у процесі реалізації змішаної форми навчання. *Проблеми впровадження змішаного навчання в українському державному університеті залізничного транспорту* : тези науково-методичної конференції кафедр університету (25–26 листопада 2020 року). Харків, 2020. С. 82–83.
2. Бондар Л. В., Литвинчук Н. Б. Мотивація навчальної діяльності студентів як провідний чинник підготовки майбутніх фахівців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2020. № 11. С. 67–71.
3. Каличева Н. Є. Вплив змішаного навчання на якість здобутих знань студентами. *Проблеми впровадження змішаного навчання в українському державному університеті залізничного транспорту* : тези науково-методичної конференції кафедр університету (25–26 листопада 2020 року). Харків, 2020. С. 14–15.
4. Коваленко Н. П., Боброва Н. О., Ганчо О. В., Зачепило С. В. Мотивація студентів як запорука успішного професійного розвитку. *Медична освіта*, 2020. № 3. С. 43–48.
5. Сухорукова Т. Г. Параметри якості дистанційних курсів навчання. *Проблеми впровадження змішаного навчання в українському*

державному університеті залізничного транспорту : тези науково-методичної конференції кафедр університету (25–26 листопада 2020 року). Харків, 2020. С. 19–20.

6. Фролов О.І., Мозгова О.Т. Деякі переваги змішаного навчання. *Проблеми впровадження змішаного навчання в українському державному університеті залізничного транспорту* : тези науково-методичної конференції кафедр університету (25–26 листопада 2020 року). Харків, 2020. С. 27–28.

References

1. Aliksieienko, N. V. (2020). Vazhlyvist navchalnoi motivatsii studentiv u protsesi realizatsii zmishanoi formy navchannia [The importance of educational motivation of students in the process of implementing a mixed form of education]. *Problemy vprovadzhennia zmishanoho navchannia v ukrainskomu v ukrainskomu derzhavnomu universyteti zaliznychnoho transportu* : tezy naukovo-metodychnoi konferentsii kafedr universytetu (25–26 lystopada 2020 roku). Kharkiv. S. 82–83. [in Ukrainian]
2. Bondar, L. V., & Lytvynchuk, N. B. (2020). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti studentiv yak providnyi chynnyk pidgotovky maibutnikh fakhivtsiv [Motivation of students' educational activity as a leading factor in the training of future specialists]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Psykholohiia"* : naukovi zhurnal. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, cherven. № 11. S. 67–71. [in Ukrainian]
3. Kalycheva, N. E. (2020). Vplyv zmishanoho navchannia na yakist zdobutykh znan studentamy [The influence of blended learning on the quality of knowledge acquired by students]. *Problemy vprovadzhennia zmishanoho navchannia v ukrainskomu derzhavnomu universyteti zaliznychnoho transportu* : tezy naukovo-metodychnoi konferentsii kafedr universytetu (25–26 lystopada 2020 roku). Kharkiv. S. 14–15. [in Ukrainian]
4. Kovalenko, N. P., Bobrova, N. O., Hanch, O. V., & Zachepyl, S. V. (2020). Motyvatsiia studentiv yak zaporuka uspishnoho profesiinoho rozvytku [Student motivation as a key to successful professional development]. *Medychna osvita*. № 3. S. 43–48. [in Ukrainian]

5. Sukhorukova, T. H. (2020). Parametry yakosti dystantsiinykh kursiv navchannia [Quality parameters of distance learning courses]. *Problemy vprovadzhennia zmishanoho navchannia v ukrainskomu derzhavnomu universyteti zaliznychnoho transportu : tezy naukovo-metodychnoi konferentsii kafedr universytetu (25–26 lystopada 2020 roku)*. Kharkiv. S. 19–20. [in Ukrainian]
6. Frolov, O. I., & Mozghova, O. T. (2020). Deiaki perevahy zmishanoho navchannia [Some advantages of blended learning]. *Problemy vprovadzhennia zmishanoho navchannia v ukrainskomu derzhavnomu universyteti zaliznychnoho transportu : tezy naukovo-metodychnoi konferentsii kafedr universytetu (25–26 lystopada 2020 roku)*. Kharkiv. S. 27–28. [in Ukrainian]

O. A. Tkachenko, O. V. Turaieva

Peculiarities of educational motivation of students in conditions of increasing the share of distance learning as part of combined

Abstract. The article is devoted to the problem of educational motivation of students, which is recognized by scientists as one of the priorities in the conditions of modern transformations of Ukrainian education. On the basis of theoretical analysis, the specifics of combined learning as a form of organization of the educational process — one of the leading factors of educational motivation — are outlined. Special attention was paid to the consideration of the impact on student motivation of increasing the share of distance forms of education as part of the combined one. The hypothesis regarding the change in motivation to study due to the increase in remote forms in the educational process was tested. The results of the diagnosis of the peculiarities of educational motivation of students of Kryvyi Rih Pedagogical University are presented, as well as the results of a comparative analysis of the obtained data with the results of similar studies of the educational motivation of students of other higher educational institutions of Ukraine who studied in the period before the intensification of the introduction of distance learning. The peculiarities of the hierarchy of motives in the researched groups, the specifics of the leading motives for learning, the place of cognitive and professional motives, which can be considered as a positive factor in the professional development of education seekers, are determined. Prospects for further scientific research are outlined.

Key words: motive, hierarchy of motives, combined learning, distance learning, motivational factors, learning motivation.

Ткаченко Олена Андріївна,

кандидат психологічних наук, доцент

доцент кафедри загальної та вікової психології

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8834-8065>

tkachenkinokdpu@gmail.com

Тураєва Ольга Вадимівна,

фізико-математичний факультет

Криворізький державний педагогічний університет

Кривий Ріг, Україна

semenko908@gmail.com